

Neolitická revoluce

Neolit (7 500 – 5 000 př. n. l.)

Hlavní znaky neolitické revoluce:

- pěstování kulturních plodin a domestikace zvířat
- usedlý způsob života a budování pevných domů
- výroba keramických nádob
- výroba broušených a vrtaných kamenných nástrojů
- textilní a počátky oděvní kultury

Lidé si postupně obděláváním půdy a pastevectvím začali „vyrábět“, potraviny, což velmi urychlilo vývoj společnosti. Tyto změny označujeme jako tzv. neolitickou revoluci. Tento vývoj nastal nejdříve na Předním východě v oblasti tzv. úrodného půlměsíce (území od Palestiny, Jordánska, Turecka a Sýrie, jižní pobřeží Kaspického moře, částečně i území Perského zálivu). Odtud se zemědělství šířilo do sev. Afriky, Asie a do Evropy.

Ve střední Evropě žili první zemědělci asi v pol. 6. tisíciletí. Nová půda se získávala vypalováním lesů tzv. žďářením. Vznikají nové nástroje - motyky, dřevěný hák, kamenná drtidla na obilí, sekery, srp aj. Po vyčerpání půdy se kmeny přesouvaly. Přebytky obilí byly uchovávány v hliněných nádobách, nebo podzemních silech. Chov dobytka a pěstování obilí vedly k usedlému způsobu života, k budování pevnějších obydlí z e dřeva, hlíny a kamene. Rodilo se více dětí, lidé se dožívali vyššího věku. Vznikaly první neolitická sídliště, která se skládala ze vzájemně příbuzných rodů. Skupiny rodin spojovaly společné kultury – počátky náboženství. Existovala víra v posmrtný život. Velmi silný byl kult ženy – matky, který je spojován i s plodností půdy a rozmnožování zvířat vrcholí období matriarchátu.

Neolitické umění bylo na vyšší úrovni než v předchozí době. Keramické nádoby byly často zdobeny malovanými nebo rytými ornamenty typickými pro určitý rod např. volutami – lidé volutové keramiky (dnes důležitý zdroj informací pro identifikaci rodů)

Eneolit (5 000 – 2 000 př. n. l.)

V oblasti Předního východu šel vývoj mnohem rychleji kupředu než v Evropě. Bylo to umožněno objevem metalurgie (získávání kovů z rud). Nejstarším používaným kovem byla měď a nové období lidských dějin bývá proto označován jako doba měděná neboli chalkolit. Měděné předměty byly dlouho vzácné a nejdůležitějším materiálem stále zůstává kámen. Proto je toto období též nazýváno eneolit.

Na Předním východě vznikala první města, vyspělá řemesla, rozvíjel se obchod. Společnost se výrazně společensky rozdělovala. Ve 4. tisíciletí zde dochází ke vzniku nejstarších států (vláda primitivní demokracie).

V Evropě nebyl vývoj tak rychlý. Lidská sídla si udržovala vesnický charakter, rozvoj řemesel a obchodu byl pomalejší. Chyběla naleziště měděných rud, větší produktivě zemědělství bránily drsnější klimatické a přírodní podmínky.

Pro eneolit (a počátek doby bronzové) v západní Evropě jsou typické tzv. megality, monumentální památky budované z velkých kamenů (pohřební a kultovní místa, nejznámější Stonehenge v jižní Anglii). Kamenné bloky zasazené kolmo do země se nazývají menhiry. Vyskytují se v řadách nebo kruzích.

V době eneolitu došlo k výrazné změně v rodině a ve společnosti – do popředí se dostává muž. Hovoříme o tzv. – patriarchátu.

Starověk

Dějiny starověku jsou dějinami prvních civilizací. Civilizací rozumíme společensky, duchovně a kulturně vyspělou formu lidské existence.

Je charakterizována těmito znaky:

- městský způsob života
- složitá společenská struktura
- dělba práce (zemědělství, řemesla, obchod)
- vznik státu
- užívání písma, vznik literatury a umění

Od 4 tisíciletí př. n. l. se začaly v povodí velkých toků vytvářet první staroorientální státy:

- Tigris a Eufrat (Mezopotámie, dnešní Irák)
- Nil v severní Africe (Egypt)
- Indus a Ganga (Indie)
- Chuang-che (Čína)

Teprve v 1. tisíciletí př. n. l. vznikaly na pobřeží Středozemního moře antické státy vytvářené Řeky a Římany. Staly se tak základem evropské civilizace.

Nejvýznamnější státní útvary předního východu

Mezopotámie

Mezopotámie (Meziříčí) pojmenovali Řekové území mezi řekami Eufratem a Tigridem. Život v této zemi závisel na zvládnutí každoročních velkých záplav, které byly někdy velmi ničivé (základ biblického příběhu o potopě světa). Budovaly se zde odvodňovací a zavodňovací kanály, což vyžadovalo spojení obyvatel z větších území. To vedlo ke vzniku měst a později i států. Dobře zavlažovaná půda byla velmi úrodná a přinášela několik sklizní do roka (ječmen, pšenice). Zemědělství bylo základem mezopotamského hospodářství.

Mezopotámci byli zručnými řemeslníky. Nejpoužívanějším materiálem byla hlína a rákos. Na hliněné tabulky se psalo, z hlíny se vyráběly předměty denní potřeby (znali hrnčířský kruh), z hliněných cihel se stavěly domy, chrámy i paláce. Kovy, dřevo a kámen se musely dovážet z okolních zemí.

Nejvýznamnější etapou vývoje Mezopotámie je tzv. starobabylonské říše s hlavním městem Babylon. Největšího rozmachu dosáhla říše za vlády krále Chammurapiho. Ten vydal rozsáhlý zákoník (282 článků), který je vytesán na černé čedičové stéle. Zákoník je důležitým historickým pramenem.

Chetitě

Malá Asie je geograficky velmi rozmanitým územím, na kterém se střídají nehostinná pohoří s úrodnými údolímí. Pobřeží Egejského a Černého moře má příznivé podmínky pro zakládání přístavů.

V průběhu 3. tisíciletí se ve vnitrozemí Malé Asie (Anatolie) usadily indoevropské kmeny Chetitů. Chetitští panovníci vytvořili první státní útvar na území Malé Asie. Centrem říše bylo opevněné město Chattušaš. Mezi velké chetitské válečníky patřil král Suppiluliumaš. Asi e 13. století bojovali Chetitě s Egyptem o Sýrii. V bitvě u Kadeše byl Egypt poražen. Náhlý konec Chetitské říše nastal kolem roku 1200 př. n. l., kdy podlehla útokům tzv. mořských národů. Byly to bojovné kmeny z balkánu a odlehlých oblastí Malé Asie. Útočily na rozvinutá civilizační střediska z moře i z pevniny.

Chetitská říše je nejtajemnější říší starověku. Byla zapomenuta a znovu „objevena“, až koncem 19. století. Pro poznání historie a kultury Chetitů měl zásadní význam objev českého badatele **Bedřicha Hrozného**. Roku 1915 rozluštil texty na hliněných tabulkách popsaných klínovým písmem v jazyce, jímž hovořili Chetitě. Prokázal, že chetitština patřila mezi indoevropské jazyky.

Egypt

Země leží v severovýchodní Africe. Většinu Egypta pokrývají rozlehlé pouště. Úrodná půda se vyskytuje v úzkém pruhu na březích Nilu (šířka 10-20 km) a v několika oázách. Nil je jednou z nejdelších řek na světě (1000 km) a protéká celým Egyptem. Jih toku Nilu přehrazovaly strmé peřeje (katarakty), které stěžovaly dopravu. Nilská delta byla bažinatá. Ve východní části země je skalnaté pohoří, kde se těžily suroviny. (měď, zlato, kámen). Na západ od Nilu se otvírají velké prostory Sahary.

Starými Egypťany byl Egypt nazýván Černou zemí, podle barvy úrodné půdy nilského údolí. Tato půda vznikala po opadnutí záplav rozvodněného Nilu. Pěstovalo se hlavně obilí.

Původní obyvatelstvo tvořily různé etnické skupiny ze Súdánu, západní Asie a pouštní severní Afriky.

Sociální rozvrstvení obyvatelstva

Král – faraón: nejvyšší představitel státu, uctíván jako bůh, neomezený vládce, nejvyšší soudce a velitel vojska.

Královští úředníci: správci krajů, vybírali daně, dohlíželi nad stavbami, nejvyšším byl vezír-správce státní pokladny.

Kněží: opora krále, udržovali lid v bázni a poslušnosti, měli výhradní právo konat náboženský obřad, chrámy – centra vzdělanosti; náboženství bylo založeno na mnohobožství (asi 2 500 bohů) a spojeno s magií.

Vojevní hodnostáři: zabezpečovali v zemi klid, ochrana před útoky zvenčí, vedli výbojné války.

Řemeslníci: osobně svobodní, patřili k nim i umělci.

Zemědělci: nejnižší a nejpočetnější skupin, odváděli část úrody do státních sýpek, udržovali zavlažovací zařízení a pracovali na státních stavbách.

Otrocí: nesvobodní, levná pracovní síla, pocházeli z řad válečných zajatců.

Vznik státu

Ve 4. tisíciletí vznikly na území Egypta dva státy – na jihu Horní Egypt a na severu Dolní Egypt. Roku 3 100 př. n. l. sjednotil panovník **Meni** obě území a stal se zakladatelem 1. dynastie. Centrem říše bylo město Mennofer (řec. Menfis)

Staroegyptské dějiny se dělí na období Staré, Střední a Nové říše. Doba vlády 1. a 2. dynastie, kdy vznikl stát a objevily se počátky písma, je tzv. dobou archaickou.

Kultura a vzdělanost starověkého Egypta

Písmo - používalo se od 2. pol. 4. tis. př. n. l. Bylo rozluštno Francouzem J. F. Champollionem (1822, Rosettská deska). Psalo se na kámen a papyrusové svitky.

Typy písma:

Hieroglyfy (obrázkové) – posvátné, nápisy tesány do kamene

Hieratické (kněžské) – texty na papyru

Démotické (lidové) – běžné záznamy, úřední zprávy

Literatura - vznikaly náboženské a světské texty (knihy mrtvých, oslavné hymny, nápisy, knihy moudrých rad do života, lékařská pojednání...

Věda - vědní obory se vyvinuly z potřeby každodenní praxe-

Astronomie - předpovídání záplav, měli kalendář s 365 dny, 12 měsíců

Matematika – výměra polí, výpočty daní, použití desetinné soustavy, pevné jednotky vah

Historie - záznamy o panovnících

Lékařství – spojitost s vírou v posmrtný život byla těla mrtvých mumifikována. Při mumifikaci bylo tělo vysušeno solí a sodou, napuštěno olejem a pryskyřicí, zabaleno do lněných obinadel a vloženo do rakve, vnitřnosti byly uloženy ve zvláštních nádobách (kanopách). Díky mumifikaci získali Egypťané znalosti o anatomii lidského těla.

Architektura – nejstarší hroby tzv. **mastaby**, byly stavěny na západním břehu Nilu. Měly obdélníkový půdorys, v podzemí byla pohřební komora se sarkofágem (náhrobkem v podobě uzavřené rakve z trvanlivého materiálu).

Později se budovaly **pyramidy**, královské hrobky v podobě čtvercového stupňovitého jehlanu, s bohatě vybavenou pohřební komorou. Ještě ve starověku byly většinou vyloupeny.

Z období Nové říše pocházejí hroby vytesané ve skále – tzv. Údolí králů, Údolí královen u Vésetu. Byla zde nalezena jediná nevyloupená královská hrobka Tutanchamona

Chrámů – monumentální stavby v Karnaku a Luxoru, zasvěceny bohu Amonovi, před nimi sochy faraonů a obelisky, alej sfing.

Sochařství – jsou dochovány sochy faraonů ze žuly a čediče v nadživotní velikosti. Mají strnulý postoj, což vypovídá o jejich božské podstatě. Zachovávají věrnou podobu panovníků a jsou vícebarevné. Stěny chrámů a hrobek jsou zdobeny malbami a reliéfy. Lidské postavy se zobrazovaly tak, že hlava, nohy a ruce byly z profilu, kdežto oči a tělo zepředu.

Egyptské umění a vědy ovlivnily velmi výrazně řeckou civilizaci.

Otázky pravěk a starověk – první stupeň základní školy

Vymezení geografické prostoru nejstarších starověkých civilizací; tzv. Úrodný půlměsíc

Otázka č. 1: Důležité faktory pro rozvoj zemědělství?

Otázka č. 2: Čím byla voda účelněji přiváděna do polí?

Otázka č. 3: Jaký stavební materiál se používal v oblasti Mezopotámie a jaký v Egyptské oblasti?

Otázka č. 4: Jaká nejstarší politická organizace společnosti sumerských městských států?

Otázka č. 5: Jméno významného českého badatele, který rozluštil chetitské klínové písmo?

Otázka č. 6: Vysvětli pojem – matriarchát a patriarchát...

Otázka č. 7: Vysvětli poje žďáření..

Otázka č. 8: Jmenuj nejméně tři hlavní znaky neolitické revoluce.

Velké geografické objevy, první vlna koloniální expanze, renesance a humanismus. Svět, Evropa a české země - úvod do problematiky.

Předpoklady zámořských objevů – kvalitnější lodě, pomůcky pro orientaci na moři, oživení dřívějších znalostí, nedostatek surovin. Touha proniknout do pohádkově bohaté Indie.

Počátky zámořských objevů: Španělé a Portugalci. Nejprve Portugalci směřují do Indie kolem afrického pobřeží. Jako přelomová se však posléze projeví cesta Kryštofa Kolumba roku 1492 západním směrem. Vycházel z předpokladu, že Země je kulatá, podle něj mnohem menší než ve skutečnosti, a je tedy možné, dokonce snadnější, do Indie proniknout i západní cestou. Mořeplavci dorazili k neznámému pobřeží, které objevitel mylně vyhodnotil jako Asii. Teprve po patnácti letech bylo zcela jasné, že objevil Nový svět, vzápětí pojmenovaný po dalším cestovateli Amerika. Lidé si uvědomili, že svět je mnohem větší než si dosud mysleli. Zatoužili jej tedy poznat a další a další odvážní cestovatelé se vydávali na daleké plavby. K neméně významným patří završení hledání úspěšné cesty do Indie plavbou kolem Afriky (1498) a o dvacet let později první cesta kolem světa. Zároveň bylo touto výpravou nade vší pochybnost prokázáno, že Země je kulatá. Na Portugalce a Španěly navázali jen s malým zpožděním Francouzi, Angličané a Holanďané. Obsadili nejbohatší území a vybudovali na nich své první kolonie. V 18. století však mnozí se střety vedly k velké válce, která měla rozhodnout, komu připadne z celého koláče největší díl. Pozici vítěze obsadila Velká Británie. I to je jeden z důvodů, proč v dnešním světě převažuje právě angličtina.

Do vnitrozemských českých zemí zprávy o těchto převratných objevech a událostech doléhaly jen vzdáleně a z druhé ruky. Se zpožděním se do domácího vývoje promítly i další charakteristické jevy označované jako **renesance** a **humanismus**. Jejich nejviditelnějším

projevem se od 16. století u nás stalo stěhování pánů a rytířů z nepohodlných, dosud bezpečných, výšinných hradů do krásných a pohodlných zámků. V případě nedostatečných finančních prostředků šlechtici alespoň své hrady a tvrze v renesančním duchu modernizovali (Litomyšl, Blansko, Pardubice, Telč, Jindřichův Hradec, Český Krumlov, Moravská Třebová apod.). Malíři a sochaři je poté nádherně vyzdobili sochami, koberci a nástěnnými obrazy. Renesanční zámek a jiné dobové stavby poznáme již z daleka. Na rozdíl od středověkých budov orientovaných svisle převažují jednoduché vodorovné linie, fasády jsou vyzdobeny ornamenty a na dvorech najdeme otevřené obloukovité pavlače, verandy a terasy. Od nynějška u žádné panské stavby neměla chybět ani krásná zahrada. Inspiračním zdrojem, ale i rezervoárem výtvarných umělců, architektů a stavitelů se stala Itálie, kde tato kulturní epocha na sklonku středověku spatřila světlo světa. Majitelé přepychových sídel se často předháněli v nákladném a okázalém životním stylu. Vzorem nad jiné jim přímo doma byl v tomto směru císař Rudolf II., který shromáždil nejen mnoho cizích umělců, ale též vědců (astronomové Kepler, Tycho de Brahe...) a myslitelů (ale také šarlatánů), aby tak vytvořil z Prahy jedno z nejvýznamnějších center tehdejší Evropy. Rudolfův pražský dvůr názorně ilustruje druhý typický jev popisované doby, těsně s renesancí provázaný. Na rozdíl od středověku vzrostl zájem o člověka a svět kolem něj – nazýváme jej **humanismus** a všichni angažovaní umělci, filozofové, vědci ale i zvědaví laici se novými objekty zájmu pokouší inspirovat, popsat je nebo dokonce správně pochopit a vysvětlit. Významného pomocníka nalézají v **knihotisku**, který pomáhá rychle a efektivně šířit nové myšlenky. Samozřejmě součástí výbavy každého majetného a vzdělaného jedince se proto ve sledovaném období stává **knihovna**.

V neposlední řadě je tu rovněž změna přístupu urozených pánů k hospodářství a **podnikání**. Dříve si hleděli jen válečnických záležitostí, nyní se začínají starat o hospodaření svých sídel. Do dějin i podoby českých zemí se proto nerasmazatelně zapsaly především jejich pokusy o zakládání **rybníků** a pěstování ryb. Mnohé existují a slouží dodnes a nejvíce jich objevíme v jižních nebo také východních Čechách.

Otázky:

1. Které země jako první usilovaly o objevení námořní cesty do Indie?
2. Pojmenuj pomocí termínů dva vzájemně provázané kulturní a myšlenkové proudy na počátku novověku charakteristické zájmem o člověka a svět kolem něj.
3. Pojmenuj panovníka a evropsky významné centrum kultury, vědy a umění, které se v době renesance v českých zemích vytvořilo.
4. Který způsob podnikání šlechty z počátku novověku se nejvíce vtiskl do podoby české krajiny?

Na počátku 19. století vládl ve výtvarném i užitém umění klasicismus, který lépe vyjadřoval převratné technické objevy a vynálezy a rovněž změny ve stylu života lidí ve společnosti. Hluboká pokora v náboženské víře, tak typická pro baroko, byla vystřídána obdivem k dokonalosti, kráse a síle

lidského ducha. Klasicismus se nejvýrazněji projevil v architektuře, ale našel svůj výraz i v hudbě a v dalších uměnovědních disciplínách.

V průběhu 19. století začali ovládat život společnosti stroje. Nastaly změny v hospodářském podnikání, docházelo k urychlení tempa průmyslové revoluce. Se změnou životního způsobu se měnilo také životní prostředí. Začali vznikat hospodářsky profilované regiony. Pokračoval příznivý demografický vývoj. Pronikavá změna životního způsobu měla také logicky sociální důsledky. Sociálním důsledkům zvláštního charakteru byla prohlubující se národností diferenciací (vzdalovali se do této doby poměrně pozitivní vztahy mezi Čechy a Němci.

Nebývalé změny v hospodářství se zákonitě promítly do života společnosti. Mnoho lidí opustilo dosavadní způsob obživy a přesídlilo se do měst, kde hledalo zaměstnání v průmyslu, obchodu a dopravě. Liberalismus nabízel lidem větší šance k jejich sociálnímu vzestupu. Zásadně se měnila podoba měst. Města si do té doby povětšinou uchovávala svůj starosvětský idylický ráz. Měnil se i způsob trávení volného času. Všechny tyto změny byly provázeny zásadními proměnami v české společnosti.

Existující problémy našly svůj výraz v prohlubující se krizi, jež se vyhroutil první světovou válkou. Rozklad rakousko-uherského mocnářství se nedal již zastavit. 28. října 1918 došlo v Praze k živelnému převzetí moci do rukou národního výboru. Samostatný československý stát se stal skutečností.

Otázka

1. Charakterizujte změny ve způsobu života v průběhu 19. století?

Literatura:

ČAPKA, F.: Obrazy ze života společnosti v českých dějinách. Brno 2010.